

Prijs 50 Cent.

Bij abonnement van 25 nummers à 40 cent.

SCHM A 860 (10)

— MORKS' —
BEROEPS-BIBLIOTHEEK

ONDER REDACTIE VAN DR. A. S. VAN OVEN

— No. 10 —

DE BOEKDRUKKER

DOOR E. J. DE GROOT

DIRECTEUR DER STADSDRUKKERIJ

— TE AMSTERDAM —

C. MORKS Cz. — DORDRECHT

1913

SCHM

A

860

(10)

== SCHIEDAM ==

Totaal verzekerd kapitaal ruim 100 miljoen gulden

SLUIT: Levens- en
Ongevallen-verzekeringen
op de meest voordeelige
voorwaarden, speciaal voor
jonge personen ::

Vraagt agentschap op zeer
:: loonende voorwaarden ::

== Prospecti op aanvraag gratis ==

BIBLIOTHEEK RU GRONINGEN

1485 9744

B3 d

MORKS' BEROEPSBIBLIOTHEEK

Onder redactie van Dr. A. S. VAN OVEN

No. 10

DE BOEKDRUKKER

DOOR E. J. DE GROOT

DIRECTEUR DER STADSDRUKKERIJ

— TE AMSTERDAM —

Gem. H. B. S. met 3 j. c. en
Openb. Handelsschool met 2 j. c.
GRONINGEN.

C. MORKS Cz. — DORDRECHT

INHOUD.

	Bldz.
Hoofdstuk I. De Candidaat-Boekdrukker van voorheen	5
„ II. De Letterzetter	16
„ III. De Machinezetter	20
„ IV. De Boekdrukker	22
„ V. Meesterknecht. — Bedrijfsleider	27
Aanhangsel	31
Naschrift	35

HOOFDSTUK I.

De candidaat-boekdrukker van voorheen.

De vlijtige en fatsoenlijke huisvader K. was oudste knecht in een boekdrukkerij te Amsterdam; hij was een ouderwetsch, stevig type, die zes dagen per week in de werkplaats en een groot deel van den Zondag in de kerk doorbracht. K. was gehuwd. Zijn vrouw wist ook wel van aanpakken. De verdiensten van K. waren echter niet hoog; toen hij in 't huwelijk trad bedroeg zijn loon f 6.50 per week. Zijn huwelijk werd *gezegend* met een aantal kinderen, terwijl het stijgen der verdiensten daarmede geen gelijken tred hield, wat, ik zou bijna zeggen natuurlijk, tengevolge had, dat de kinderen, zonder uitzondering, zwakke, scrophuleuze stumperds waren. Maar K. droeg zijn lot met geduld, oordeelde dat zijn baas ook niet te veel verdiende en maakte het hem daarom niet lastig met het vragen om opslag. Eindelijk kon het niet langer: hij was bijna 10 jaren getrouwd, had 3 zoons en 2 dochters en verdiende nog maar f 9.— per week. Het hoge woord moest er nu maar eens tegen den baas uit, hij *moest* meer loon hebben. Na veel gepraat kreeg K. f 1.— per week opslag, maar dan moest hij een aantal kisten met letters mede naar huis nemen — in den vakterm vloerpastei genaamd — die daar uitzoeken, opzetten en weer

meebrengen naar de werkplaats. Het was niet aangenaam voor K. maar hij nam er toch genoeg mede.

Hendrik, de oudste zoon van K., was een tenger ventje: hij kuchte altijd, had zeer veel last van hoofdpijn en het naar school gaan werd hem menigmaal, om zijn zwak zenuwgestel, door den dokter verboden. „De jongen wordt toch niet oud”, zei de dokter, „en aanleg om professor te worden zit er ook niet in, dus houd hem voor zijn gezondheid maar gerust thuis”.

K. was echter een tamelijk goed ontwikkeld werkman, die door zijn veeljarig verblijf in de boekdrukkerij zich heel wat algemeene kennis had eigen gemaakt, waarom het voor hem dan ook een groote liefhebberij was, Hendrik 's avonds iets te leeren. Nu de „vloerpastei” moest thuiskomen, was dat voor vader eene welkome gelegenheid om Hendrik in „de zwarte kunst” in te wijden.

„Hendrik, heb je er wel eens over na gedacht, wat je worden moet?” vroeg vader op zekeren avond.

„Jawel, vader, ik word timmerman”.

„Neen, Hendrik, ik heb er met je moeder ook al eens over gesproken, maar jij moet letterzetter worden; dat is een heel fatsoenlijk vak, je komt nooit zonder werk en je kunt fatsoenlijk gekleed gaan”.

„Maar vader, hoe kan ik nu letterzetter worden? Ik kan ternauwernood lezen en dan, ik zie er nu al zoo slecht uit, kan niet eens met de jongens op straat spelen, want dan krijg ik direct hoofdpijn en die menschen bij U in de werkplaats zijn ook al net loopende dooden; als ik daarbij ga, dan word ik misschien nog erger. Laat U mij nu maar timmerman worden, dat lijkt mij een veel mooier en gezonder vak.

„Neen, jongen”, zei vader, „dat gaat niet, je bent veel te zwak voor timmerman, je kunt geen zwaar werk verrichten en wat dat lezen betreft, dat zal ik je wel leeren; word jij nu maar letterzetter.”

K. was niet gewoon lang over een zaak na te denken en als hij eenmaal een besluit genomen had viel er niets aan te veranderen. Hendrik moest, hoewel hij nog drie jaren den tijd had, letterzetter worden, en K. zou er een van maken zooals er volgens hem weinig waren: een goed vakman.

Precies 8 uur 's avonds begon K. de vloerpastei uit te zoeken, terwijl Hendrik tusschen 7 en 8 uur onderricht kreeg in het opzetten en het onderscheiden van *garmond* en *galjard*, *galjard* gewoon, *cursief*, *vet* of *mediaeval* (*); hij leerde de zethaak hanteeren, naar den stand en het aantal kerven zien en met zijn linkerduim in de zethaak onder het zetten voelen of er ook oneffenheden in den regel kwamen. Hendrik kreeg er plezier in en het kon hem weinig meer schelen als de dokter weer eens gebod, dat hij een poosje van school moest blijven. Nu eens moest hij op z'n broertjes en zusjes passen; op andere tijden vloerpastei opzetten en zoo verliep maand na maand, totdat eindelijk de opgezette pastei weer naar de werkplaats gebracht was. Nog een klein jaar en Hendrik zou zijn eersten stap in de werkplaats doen, waar ook de beslissing over zijn levensloop volgen zou.

Na verloop van 9 jaren vinden wij Hendrik in een drukkerij aan de Spuistraat te Amsterdam terug; hij was in dien

(*) Dit zijn de namen van lettersoorten, die in een zethaak tot regels worden gevormd.

tijd afgekeurd voor den dienst. Met 10 kameraden stond hij op een zolderverdieping, tochtig en vuil. Om beurten stonden negen van de tien te hoesten, want zijn kameraden stonden op één na fysiek even hoog of laag als hij. Als dat gehoest weer begon riep de tiende, de eenige die gezond en sterk was: „hoor dat gasthuis eens”, wat met een paar vloeken beantwoord werd om aan de afkeuring over dat ongezonde vak lucht te geven.

Midden in het lokaal, als ik het zoo noemen mag, stond een kachel, en als de zoon van den baas even weg was, werd er om die kachel uit vieze pijpjes tabak gerookt tegen den prijs van 6 tot 10 centen per ons; op de kachel stonden eenige kommen met vuil, bruin vocht, dat men koffie noemde. Als men naar huis ging, werd er een slok van dat bruine vocht genomen en weer op de handen gespuwd, wat men handen wasschen noemde, want waschgelegenheden kende men niet. Des avonds werd er gewerkt zoolang de baas het noodig oordeelde, dus tot 10, 11 of 12 uur, om des anderen daags 's morgens half acht of acht uur op den zolder weer te beginnen.

Een rilling ging je over het lichaam, als je daar 'smorgens die tien zetters en eenige drukkers zag staan: aangekleede geraamten met de doodskleur op het gelaat. Nummer een was aan het vak gekomen omdat hij lijdende was aan vallende ziekte, no. 2 omdat hij een bochel had, no. 3 was nooit gezond geweest, evenmin als Hendrik en de overigen, op één na, waren meer of minder ziekelijk; allen waren bij het vak gekomen, omdat het geen zwaar vak is, omdat men niet aan het gure weer is blootgesteld, men bovendien nooit zonder werk is en vooral omdat men fatsoenlijk gekleed kan gaan. Eigenaardig echter, dat die liefde voor het fatsoenlijk gekleed gaan zich enkel op straat openbaarde, want in de werkplaats

was alles vies; er werd geveegd als er een jongen was en was er geen jongen, dan werd er soms in weken niet geveegd; de werkplaats schoonmaken was een ongeken-
de, de werkkielen werden niet of bijna niet gewasschen, enkelen hadden zelfs geen werkkieel aan, doch een gewoon blauw sloofje voor met een mouwvest, dat ook niet werd schoongemaakt en de mijnheer-typograaf had een oud jasje aan, waar de lappen bij hingen en de mouwen met een touwtje bij elkaar gebonden waren; de koffiekommen werden eens in de 2 of 3 maanden met een scheutje warme koffie omgewasschen, maar dan zag de kom ook van binnen even walgelijk bruin als de koffie zelve.

Zooals gezegd, Hendrik stond dan te midden van zijn 9 kameraden; hij was de ziekste en het duurde niet heel lang of van Hendrik kwam de mare, dat de dokter gezegd had, dat hij een poosje moest thuis blijven, het poosje werd maanden en eindelijk kwam de tijding, dat hij op bijna 23-jarigen leeftijd was overleden.

Hendrik was, evenals schrijver dezes, lid van een vereeniging voor de beoefenaren der grafische vakken, bij welke vereeniging het gewoonte was den gestorven leden de laatste eer te bewijzen. Een aantal vakgenooten gingen dan, met de banier voorop, achter den lijkstoet en aan het graf werd dan steeds een woordje gesproken; dat woordje was, al naar het een gehuwd of ongehuwd persoon gold, bijna immer hetzelfde en hoewel het al ruim 20 jaren geleden is, herinner ik het mij nog zeer goed; het was ongeveer als volgt:

„Vriend, medelid en vakgenoot, ook gij zijt wederom slachtoffer geworden van het menschenverslindende typografenvak; ook gij zijt weggevaagd door de vree-

selijke ziekte die tering heet. Hoevelen zullen er na U nog het slachtoffer worden? We behoeven slechts op de werkplaats om ons heen te zien en onze kameraden te zien loopen, er uitzien zooals gij hier levenloos ligt. We weten wat ook ons te wachten staat, want ons allen is, vroeg of laat, hetzelfde lot beschoren. Gij zijt vroeg gegaan, vroeg hadt ge de typografenziekte te pakken, ze heeft U weggesleurd van Uw bedroefde ouders. Rust in vrede!"

Ik heb dit stukje historie noodig gehad om aan te toonen hoe unaniem men overtuigd was en is van de ongezondheid van het typografenvak. De werkplaats, die ik toevallig koos omdat Hendrik daar was, maakte geen ongunstige uitzondering op andere werkplaatsen; het was overal hetzelfde, overal even vuil en overal vond men zwakke of ziekelijke stumperds, die bij het vak gekomen waren omdat ze ziekelijk of niet sterk waren. Natuurlijk waren op elke werkplaats wel eenige gezonde mensen, maar ook deze zijn heilig overtuigd van de ongezondheid van het vak, niet omdat ze het zelf zoo gevoelen, maar door hetgeen ze om zich heen zien. Die overtuiging strekt zich zelfs uit tot heeren doctoren, waaronder er ook zijn, die steeds loodvergiftiging constateeren. Bij mij is door een doctor in de geneeskunde in hooge mate loodvergiftiging geconstateerd, zonder dat ik ervan zelf ooit iets aan den lijve gevoeld heb.

De aandachtige lezer zal wel reeds lang begrepen hebben waar de schoen wringt. — Het typografenvak is een vak voor voorzichtige, sterke, gezonde en voornamelijk zindelijke mensen. Afwijkingen wreken zich en lieden met platvoeten of aanleg daarvoor mogen niet bij het vak worden geplaatst.

Door de Arbeids- en Veiligheidswet is gelukkig heel wat veranderd: de tochtige zolderverdiepingen zijn verdwenen, de vloer moet gedweild worden en de aanwezigheid van waschgelegenheden is wettelijk voorgeschreven. Toch ziet men nog onzindelijke werkplaatsen en hoe knap over 't algemeen een letterzetter er ook uit moge zien, in de werkplaats laat zijn zindelijkheid zeer veel te wenschen over, terwijl de meening dat het vak ongezond is, bij hem nog altijd vast staat.

Voor dat een werkman op de Stadsdrukkerij der Gemeente Amsterdam in dienst wordt genomen, moet hij een vrij streng geneeskundig onderzoek ondergaan en het is al menigmaal gebeurd, dat een candidaat voor de gemeente-drukkerij werd afgekeurd, niettegenstaande ik een zetter met een echt zetttersuiterlijk maar niet eens naar den dokter stuur, begrijpende, dat zulks vergeefsche moeite zoude zijn. Het resultaat van dit geneeskundig onderzoek is zeer goed merkbaar; ik heb al meermalen tegen den meesterknecht der drukkerij gezegd: „Wat een verschil, als men hier het personeel aanziet, of dat van een andere drukkerij”. Dat deze meening niet oppervlakkig is, blijkt uit het feit, dat het ziektecijfer zeer laag genoemd moet worden. Ook ben ik in mijn overtuiging, dat het personeel der Stadsdrukkerij er gezonder uitziet dan van andere drukkerijen, meermalen gesterkt door allerlei personen, o. a. boekdrukkers, die eens een bezoek aan de Gemeente-inrichting kwamen brengen en mij hun verbazing te kennen gaven, dat het personeel er zoo flink uitzag. Het ligt aan den gezondheidstoestand en het weerstandsvermogen van het individu, niet aan het vak. Het is ook niet meer dan natuurlijk dat lieden, die den geheelen dag in huis hun vak uitoefenen, geen verbrande of gebruinde gelaatskleur hebben.

Van iemand die dit boekje leest als belanghebbende, mag ik veronderstellen, dat hij weet, dat het drukkersvak onderscheiden wordt in 2 afdeelingen, n.l. zetterij en drukkerij.

En nu loopt over de afdeeling drukkerij weer een geheel ander praatje. In den volksmond wordt wel eens gezegd „dat is de opleiding voor koloniaal”.

Gedeeltelijk is dit zeer juist, maar hoe komt dat?

Om dit te beantwoorden moet ik al weer een greep uit de praktijk mijns levens doen.

Er komt een moeder uit het volk met haar zoontje bij mij en vraagt: „Mijnheer, kan U ook een jongen plaatsen?”

„Jawel, wat moet hij worden?”

„Dat weet ik niet mijnheer”; tegen haar zoontje; „zeg jij 't eens Piet, wat moet je worden?”

Zoontje: „Da weet ik niet!”

„Maar waarom is U dan hier gekomen?”

„Och, ik kwam hier voorbij en toen dacht ik: een mensch kan nooit weten”.

„Zoo, hoe oud is Uw zoon?”

„Bijna 14 jaar”.

„Heeft hij loffelijk ontslag van de school, juffrouw?”

„Ja, mijnheer, hier is het”.

„Heb je zin om inlegger te worden, Piet?”

„Da weet ik niet!”

„Gut Piet, wees toch wat netter, jongen”, bestraft moeder. Tegen mij: „Meheer, as U 'm gebreuken kan, doet U 't dan, U weet wel wat goed voor 'm is”. Moeder werd vertrouwelijk en . . . Piet grinnikte.

„Hoeveel loon krijgt ie, meheer?”

„Een gulden per week, moeder”.

„Gut, da's nie veul. Krijgt ie gauw opslag?”

„Alleen als hij z'n best doet”.

„Ja, ziet U, ik hep een groat heuishouwe, komp wa kaijke as ie nie gauw meer krijgt, mot ie maor een ander vak zoeke”.

Piet werd geplaatst als inlegger in de drukkerij. Hij was niet snugger in 't leeren, maar zooveel beter in 't uithalen van kattedwaad. Drie jaar bleef hij en wist toen nog zoo goed als niets van het drukken. Ik snapte hem, dat hij den drukker presenteerde hem op straat eens af te ranselen, toen moest Piet weg en . . . teekende voor marinier.

„Ik plaatste eens een briefje aan de deur, met de woorden: „Een inlegger gevraagd”. Er komt een vader met zijn zoon binnen en vraagt: „Baas kan U mijn jongen plaatsen?”

„Jawel, wat moet hij worden?”

„Inlegger natuurlijk, baas”.

Het zoontje beviel me niet erg, zoo'n echt apachensnoetje, maar men heeft niet veel keus, omdat er maar heel weinig knappe jongens zijn, die zin in dat baantje hebben. De enkele knappe jongen, die het wil doen, wordt dan ook in den regel drukker.

„Waarom moet hij juist inlegger worden”, vroeg ik.

„Wel, dat is een goed vak; mijn zwager is het ook en die heeft goed z'n brood”.

„Zoo, maar inlegger is eigenlijk geen vak, het is alleen het begin om boekdrukker te worden”.

„Oooo, mot ie hier dan geen groenten inleggen?”

„Wel neen, U is hier in de boekdrukkerij”.

„Zoooo”, tegen zijn zoon: „Dirk, hoe denk jij er over?”

„Mijn ook goed”, zegt Dirk.

„Nau, baas, dan moet ie hier maar inlegger worden”.

Dirk werd geplaatst maar het was een ramp in huis; in vier maanden werd hij tweemaal weggejaagd en telkens kwam zijn vader vriendelijk verzoeken of ik hem weer terug wilde nemen, want hij leerde zoo goed. Dat goede leeren bestond alleen in de handigheid om een vel papier goed en vlug in de machine te leggen. De vijfde maand kwam vader met een groot rumoer aan de drukkerij; Dirk had een lade gelicht, was nu ingerekend en dat was mijn schuld, omdat ik hem met zulke schooiers van jongens liet omgaan!

Zoo zou ik nog heel wat staaltjes kunnen vertellen, maar waartoe zou het dienen? Het beste is, dat men eens in schaft-tijden in de buurt van groote drukkerijen een kijkje gaat nemen, men zal dan den indruk krijgen alsof er een tuchthuis is losgebroken.

De vraag is gewettigd, waarom ik dan zulke jongens nam. Het antwoord daarop is zeer eenvoudig: een gewone boek-druksnelpers wordt bediend door een drukker en een inlegger. De inlegger schuift het vel papier in de machine en de drukker is verantwoordelijk voor zijn machine en het door hem af te leveren drukwerk. De inlegger wordt ouder, eindelijk man, maar dan moet hij weg, want het is te dwaas om twee mannen aan een machine te zetten, terwijl een boekdrukkerij zich nimmer dermate uitbreidt, dat alle inleggers drukkers kunnen worden. Men kan dus gerust aannemen dat 70 % van de inleggers weer uit het boekdrukkersvak gedrongen worden. Een groot deel daarvan gaat in militairen dienst; een ander deel wordt sjouwer, pakhuisknecht of iets dergelijks.

Maar ik had nog een ander soort jongens, n.l. de leerlingen. Voor de plaatsing van deze soort van jongens stelde ik eenige voorwaarden, die in hoofdzaak daarop neerkwamen, dat het

kinderen van fatsoenlijke ouders moesten zijn, die er meer prijs op stelden dat hun kinderen wat leerden, dan dat ze 's Zaterdagsavonds veel geld thuis brachten. Ik moest een attest van den dokter hebben, waarin verklaard werd, dat de jongen gezond en sterk was en deze moest bewijzen overleggen, dat hij voldoende lager onderwijs had genoten. Zulke jongens werden den drukker toegevoegd om wat te leeren en ze werden zonder uitzondering drukker. Eigenaardig was het, dat die jongens zich altijd afgescheiden hielden van de inleggers. Ik had echter in de geheele afdeeling drukkerij nooit meer dan één leerling.

HOOFDSTUK II.

De Letterzetter.

Ik heb hiervoren getracht de gronden op te geven, waarop de algemeene opinie berust, dat het zetttersvak een ongezond vak is; het gaat als het spreekwoord zegt: „Zoo de ouden zongen, piepen de jongen”. Men vertelt nog altijd heel gaarne van het ongezonde zetttersvak, houdt ellenlange beschouwingen over de groote kans van loodvergiftiging, en toch, als ik een zoon had, die een beroep moest leeren en zich aangetrokken gevoelde tot het vak, dan liet ik hem het boekdrukkersvak leeren, maar eerst nadat hij grondig onderwijs genoten had en alleen als hij er inderdaad veel liefhebberij voor gevoelde.

Het groote kwaad bij de keuze van een vak is de onverschilligheid van de ouders, die de karakters van hun kinderen niet genoeg bestudeeren en nagaan waarvoor zij den meesten aanleg toonen. Men denkt maar: „het zal wel gaan” en vergeet dat een kind van 13/14 jaren in de meeste gevallen zich niet scherp uitspreken kan omtrent de keuze van een vak; er zijn er althans maar weinigen die daartoe in staat zijn. De ouders zien òf naar familieleden en kennissen en zeggen dan „dat vak van oom moet je maar leeren” òf er wordt lukraak een baas voor de jongens gezocht en dezen

gaan in het vak waar zij per geluk of ongeluk een plaatsje vinden; juist dat is een groot kwaad, voor de jongens zoowel als voor het vak en wel in 't bijzonder voor de typografie. Een groot geluk is, dat vanwege het Rijk is voorgeschreven, dat de jongens tot hun 17e jaar gekeurd moeten worden om bij een bepaald vak te worden toegelaten; toch is het mij bekend, dat jongens, die reeds voor het zetttersvak afgekeurd waren, een paar jaren loopjongen werden bij een winkelier om, als ze den leeftijd bereikt hadden, waarop ze niet meer gekeurd behoeften te worden, toch bij dat vak een plaats te zoeken. Ik vind dat een onverantwoordelijke daad van de ouders, voornamelijk als zulks geschiedt bij het zettters- of drukkersvak, in het kort de typografie genaamd.

Waarom is dat nu juist bij de typografie onverantwoordelijk?

Wel, omdat van een typograaf, zoowel lichamelijk als geestelijk, veel gevergd wordt.

De jongeling moet lichamelijk iets beter dan normaal, dus sterk, zijn, om met kans op succes in dit vak te worden opgenomen; hij moet een sterk zenuwgestel, geen aanleg voor ruggegraadsverkrumming en een paar flinke beenen hebben, want hij moet z'n vak staande uitoefenen.

De candidaat moet het lager onderwijs met vrucht gevolgd hebben; daarna moet hij, hetgeen wel in de avonduren kan geschieden, zich eenige bekwaamheid verwerven in de betekenis van algebraïsche, wis- en natuurkundige teekens, en van muzieknoten; hij moet rechtlijnig kunnen teekenen, eindelijk goed kunnen lezen, schrijven en rekenen, terwijl bedrevenheid in het lezen van geschreven schrift een eerste vereischte is. De candidaat moet goede oogen hebben en mag ook niet kleurenblind zijn; eenige kennis van vreemde talen, al zijn het maar de eerste beginselen, is zeer aan te bevelen.

Zonder ook maar eenigszins een blaam te willen werpen op hen, die tegenwoordig werkzaam zijn in het vak der typografie, acht ik mij toch verplicht te zeggen, dat men nu niet moet denken, dat alle letterzetters bovenbedoelde kennis bezitten, verre van dat. Toch acht ik het een eersten eisch om met kans op succes in dit vak werkzaam te zijn. Het succes is ten slotte toch de belooning voor de bekwaamheid, daar de bekwame werkman, dat is immer zoo geweest, altijd vooruitgeschoven wordt.

En nu nog de factoren: de liefhebberij, het meeleven in het vak, de smaak er voor! Wie geen liefhebberij of smaak heeft voor het vak, doet ook beter er niet in te gaan, want voor dezulken wordt het ten slotte geestdoodend. Voor degenen, die deze eigenschappen wel bezitten, is het een prachtvak. Een antwoord op de vraag, hoe een candidaat het vak het beste leert is niet gemakkelijk te geven, omdat dit al weer zoo zeer van het individu afhankelijk is.

Het leerlingwezen is nog slecht geregeld of eigenlijk is het heelemaal niet geregeld. In Utrecht is een Vakschool voor de Typografie, in Den Haag bestaat een afdeeling voor de typografie aan de Ambachtsschool, evenals te Groningen, en te Amsterdam zal die afdeeling aan de Ambachtsschool waarschijnlijk wel komen. Van Groningen heb ik nog niet veel goeds gehoord, Den Haag is pas het vorig jaar begonnen, maar Utrecht kan op mooie resultaten wijzen. Voor het overige moeten de jongens het vak in de werkplaats leeren. Nu hangt het veel van den tact der ouders af, of zij voor hun zoon een goede werkplaats zullen vinden. Een groote werkplaats mag het niet zijn, omdat dan de jongen te veel het knechtje van den knecht wordt; een courantendrukkerij niet, omdat aldaar de opleiding te eenzijdig is; een al te kleine drukkerij ook al weer niet,

omdat dan de jongen te vroeg gedwongen wordt zich te behelpen en daardoor later ondeugdelijk werk zal leveren, wat wij in den regel „prutswerk” noemen. Er blijven dus over: de middelmatige boek- en handelsdrukkerijen met een personeel tusschen 6 en 20 man. In zulke inrichtingen moet de jongen het boek- en handelsdrukwerk leeren.

De ouders moeten hun zoon als leerling geplaatst zien te krijgen en niet als drukkerij-jongen, die meer met proeven en pakjes loopt dan het vak leert.

Al naar mate de ouders bemerken, dat hun zoon meer of minder leert, moet hij in die eerste drukkerij blijven of spoedig heengaan. Heeft de jongen een goede werkplaats getroffen, dan moet hij de eerste 3 jaren bij één patroon blijven; daarna verandert hij tot zijn 25ste jaar om de een of twee jaren van werkplaats, terwijl het niet kwaad is ook eens een half jaartje op een courantendrukkerij werkzaam te zijn. Dit veranderen van werkplaats is noodig, omdat bijna elke werkplaats haar eigenaardigheden en gewoonten heeft en het zeker in het belang van den goeden vakman is deze te kennen.

De belooning. — Het loon van een middelmatigen letterzetter is over het algemeen laag, m. i. te laag, maar een zetter, die een algemeene ontwikkeling heeft, zooals ik die als eisch heb gesteld, die het vak goed leert en ambitie voor zijn vak blijft toonen, gaat regelmatig vooruit. Er ontbreekt, tot op heden, in Nederland nog een Rijksloontarief, althans een zoodanig tarief als in Duitschland is vastgesteld, en daarom ziet men de weekloonen hier te lande voor een volwassen letterzetter varieeren tusschen f 9 en f 18. Een loon van f 18 komt natuurlijk sporadisch voor en dan ook bijna alleen in de groote steden, waar de behoeften het grootst zijn; maar van zoo'n zetter wordt dan ook heel wat geëischt.

HOOFDSTUK III.

De Machinezetter.

Sedert een twintigtal jaren zijn met succes machines in gebruik gekomen, die het eentonige handwerk, zooals het zetten van boek- en courantwerk wel genoemd mag worden, als 't ware van den zetter overnemen. Ik zeg met succes, omdat een 40- en 50-tal en nog meer jaren geleden ook al zetmachines op de markt zijn gebracht, die echter succesievelijk weer zijn verdwenen. De tegenwoordig in gebruik zijnde zetmachines voldoen, voor een bepaald soort van werk, zeer goed en het laat zich aanzien, dat zij niet weer zullen verdwijnen, zoodat het machinezetten ook al een vak is. Toch raad ik het ten sterkste af om een jongen alleen machinezetter te laten worden, omdat een patroon, die zetmachines in gebruik heeft, niet licht zettters zal aannemen die alleen op de machine terecht kunnen, daar het wel eens voorkomt, dat voor de machinezetterij geen en voor de handzetterij wel werk is, dus dat de machinezetters weer hun handwerk moeten verrichten. Men dient dus eerst het handwerk te leeren, om dan op 22- of 23-jarigen leeftijd tot het machinezetten over te gaan. Ik noem juist den 22- of 23-jarigen leeftijd, omdat het machinezetten een zeer inspannend werk is, dat veel van de zenuwen eischt en groote oplettendheid

en zelfstandigheid vordert. Behalve goede bekendheid met de Nederlandsche taal en de beginselen van de 3 moderne talen, wordt van den machinezetter ook eenige machinekennis geëischt; heeft hij van den machinetechniek geen begrip en is hem dat ook niet bij te brengen, dan doet hij beter geen machinezetter te worden.

In enkele drukkerijen leidt men wel machinezetsters op. Hoewel ik het ten zeerste toejuich dat ook de vrouw in staat worde gesteld geheel zelfstandig in hare behoeften te voorzien, zou ik toch niet gaarne iemand aanraden zijn dochter machinezetster te laten worden, daar ik vast overtuigd ben, dat een vrouw na eenigen tijd, laat ik zeggen 10—15 jaar, daarmede physiek ten gronde gaat.

De belooning. — In de groote steden zijn door de patroons en werklieden loongrenzen vastgesteld voor den leerling-machinezetter tot den volwassen machinezetter, doch ik zou niet gaarne beweren, dat die loongrenzen over het geheele land worden nagekomen. De mij bekende loongrenzen looplen van f 9.— tot f 20.— per week.

HOOFDSTUK IV.

De Boekdrukker.

Boekdrukker is de algemeene benaming voor allen die in het drukkersvak drukken, hetzij op de handpers, degelpers, snelpers of rotatiepers, hoewel men ze zou kunnen onderscheiden in handpersdrukker, degelpers- of klappersdrukker, snelpersdrukker en rotatiedrukker. De menschelijke ijdelheid komt hier wel eens voor den dag en dan zegt de rotatiedrukker dat hij rotatiedrukker is, omdat zoo'n drukker in den regel het hoogste loon geniet. Toch heb ik, zonder de goede eigenschappen, die een rotatiedrukker moet hebben, uit te schakelen, als vakman meer op met een goeden snelpersdrukker, die ook de illustraties kan verzorgen, dan met een rotatiedrukker, die geen ander werk doen kan, ongeacht het feit, dat hij toch in den regel meer loon geniet, omdat van een rotatiedrukker meer routine dan vakkennis wordt geëischt.

Van den bekwamen boekdrukker, — ik heb het in dit boekske alleen over de vorming van bekwame vaklieden — wordt tegenwoordig zeer veel geëischt. Hij moet in de eerste plaats fysiek sterk zijn, goed lager onderwijs hebben genoten en mag niet lijden aan kleurenblindheid. Hij moet aan krachtigen bouw fijngevoeligheid paren, juist zien, in staat zijn zeer fijn werk te verrichten en de gave hebben vlug

machinekennis aan te leeren. Het klinkt misschien vreemd: „de gave hebben vlug machinekennis aan te leeren”, toch is het juist. Ik heb zeer bekwame, welopgevoede vaklieden gekend, wien onmogelijk eenige machinekennis was bij te brengen; ik heb omgekeerd lieden gekend, wien het geheel ontbrak aan eenige algemeene ontwikkeling, die ternauwernood hun naam konden lezen of schrijven en toch bekwame drukkers met veel machinekennis waren, die alle onderdeelen der machine nauwkeurig kenden en als de beste monteur een machine demonteerden en haar weer in elkaar zetten.

Hoewel de drukker niet een even ruime algemeene ontwikkeling behoeft te hebben als de zetter, moet hij toch weer over andere eigenschappen beschikken. Zoo moet hij, behalve machinekennis, iets weten van constructieleer, goed ontwikkeld zijn op het gebied van kleuren en harmonie, eenige natuurkennis hebben en, vooral in den tegenwoordigen tijd, van de eerste beginselen van electriciteit op de hoogte zijn; voor het laatste zijn zeer leerrijke boeken in den handel.

Behalve in de inrichtingen van onderwijs, reeds vroeger door mij genoemd, kan een energiek jongmensch best het drukkersvak in de werkplaats leeren, mits die werkplaats met zorg gekozen worde. Men kieze bij voorkeur een inrichting, die bekend staat als een goede handelsdrukkerij, en die verschillende machinetypen in gebruik heeft, zooals de degeldrukpers en een paar snelpersen. De kleinste drukkerijen zijn, evenmin als de grootste, voor een leerling aanbevelenswaardig.

Er is in den regel heel slecht aan te ontkomen, dat een jongen eerst inlegger moet worden, maar ouders, die het goede met hun kinderen voor hebben, d. w. z. die meer letten op het aanleeren van het vak, dan op de geldelijke belooning, zullen ook heel spoedig den weg naar den mees-

terknecht of drukker weten te vinden en zich met hem verstaan. (Ten einde niet verkeerd begrepen te worden, moet ik even aanstippen, dat ik zeer goed weet, dat er ouders zijn, die de verdiensten van de kinderen niet kunnen missen en toch goed voor hun kinderen zorgen; met het bovenstaande heb ik meer het oog op die ouders, die alleen uitzien, naar hetgeen hun kind des Zaterdags thuisbrengt, en verder van zijn opleiding zich weinig of niets aantrekken. Helaas zijn er nog vele zulken!). Een meesterknecht wordt in den regel bereid gevonden een open oor te hebben voor ouders van jongens en een goed woord bij hem is al meermalen gebleken in het belang van den jongen te zijn. De drukker bij wien de candidaat in de leer is, dient eveneens gekend te worden, men geve hem af en toe eens een kistje sigaren of een cadeautje voor zijn kinderen; het brengt hooge renten op.

De candidaat zal dus als regel eerst inlegger moeten worden (inleggen is vellen papier in de machine schuiven) en tegelijkertijd moet de drukker hem leeren, natuurlijk eerst het vuilste werk, zooals vormen en rollen wasschen, daarna het betere werk, waaronder ook de kleuren- en illustratiedruk. Een jongen met eenigen aanleg begrijpt als vanzelf, als hij een poosje in de drukkerij is werkzaam geweest, of hij in een goede leerschool is of niet. Is hij werkelijk goed geplaatst, dan moet hij minstens een vier- of vijftal jaren in zoo'n drukkerij blijven, waarvan, indien mogelijk, een half jaar in de zetterij, opdat hij niet altijd een zetter noodig heeft als er iets aan den drukvorm moet worden veranderd.

De belooning. — Het weekloon van den drukker is in den regel iets hooger dan van den zetter, het varieert van f 10,— tot f 20,—.

Stereotypeur. — Rotatiedrukker.

In groote inrichtingen heeft men in den regel een stereotyp-afdeeling; in inrichtingen waar dagbladen van eenige beteekenis worden gedrukt, heeft men altijd een stereotyp-inrichting en een rotatiepers. Beide vakken, die van stereotypeur en rotatiedrukker, zijn niet van voldoende beteekenis om er een jongmensch uitsluitend in op te leiden. Het zijn bijvakken, die wel veel routine vereischen; daarom verdient het aanbeveling ze te leeren, maar ook alleen omdat iemand die meer kan dan een gemiddelde werkman, altijd iets meer waard is; ik beschouw ze echter niet als noodzakelijk. Wie een van beide afdeelingen er bij leert heeft dit veelal aan een bloot toeval te danken; het hangt af van zijn geschiktheid en van de plaats, die hij in eene inrichting verworven heeft.

Werktijden.

De minimum arbeidstijd is vrij goed geregeld, hij varieert van 8—10 uren daags; hoewel 8 uur een uitzondering mag worden genoemd, is 9, 9½ en 10 uren regel.

Na dezen minimum arbeidstijd wordt in enkele drukkerijen veel, in andere sporadisch overgewerkt; het overwerk wordt extra betaald. In inrichtingen waar ochtendbladen verschijnen wordt met een dag- en nachtploeg gewerkt.

Algemeene Toestand.

De algemeene toestand in het boekdrukkersvak is voor den middelmatigen mensch niet zeer rooskleurig. Het vak is voor hem eentonig, dikwijls zelfs geestdoodend, omdat hem het middelmatige en inferieure werk wordt opgedragen. De

zeer middelmatige werkman gevoelt van die eentonig- of geestdoodendheid niet veel, het is hem hetzelfde wat hij doet. Het is voor de menschheid misschien treurig, dat er zulke menschen zijn; voor den energieken mensch in het boekdrukkersvak is het gelukkig dat ze er zijn. Maar ook in financieel opzicht is voor den middelmatigen en minder dan middelmatigen werkman het vak niet rooskleurig, omdat de belooning voor dezulken in den regel niet boven het minimum stijgt, terwijl in de groote steden daarmee dikwijls werkloosheid gepaard gaat. Ik moet echter hieraan toevoegen, dat er ook wel eens zeer knappe werklieden zonder werk geraken, wat verschillende oorzaken kan hebben, bijv.:

1o. Als een patroon opeens veel werk kwijt raakt, moet hij dikwijls personeel gedaan geven, waaronder ook wel bekwame werklieden.

2o. Jongelieden, ook wel jong-volwassenen, die gaarne wat leeren willen, veranderen nog al eens van patroon, zoodat ze dikwijls het jongst in dienst zijn. Moet een patroon nu personeel gedaan geven, dan begint hij in den regel bij die personen, welke het laatst gekomen zijn. Valt de werkloosheid in het vóór- of najaar, dan duurt ze in den regel niet lang, valt ze in den zoogenaamden „komkommertijd”, dan kan ze wel eens een paar maanden duren.

Al duurt het soms eens wat lang, toch vinden bekwame werklieden altijd wel een patroon, waar ze weinig of geen kans van werkloosheid hebben. Zij zullen ook in den regel de maximum loonen behalen. Ik wil gaarne toegeven, dat in vele steden de maxima niet hoog zijn, maar we staan in het teeken des tijds: allen, zoowel patroon als gezelschap, doen hun best de prijzen van het drukwerk en daarmede ook de loonen op te voeren en de resultaten laten geen twijfel toe. Het vak is vooruitgaand!

HOOFDSTUK V.

Meesterknecht. — Bedrijfsleider.

De meesterknecht wordt in den regel uit de bekwaamste werklieden gekozen (een enkele ongelukkige keuze maakt daarop wel eens een uitzondering); men heeft ze in drie categoriën, n.l. de meesterknecht-bedrijfsleider, meesterknecht-zetter en meesterknecht-drukker. De meesterknecht-bedrijfsleider wordt veelal gekozen uit de letterzetters; toch ontbreekt het hem dikwijls aan de kennis, die een bedrijfsleider geacht moet worden te bezitten. Daarenboven is een knap werkman nog lang niet altijd een goed meesterknecht of bedrijfsleider, want er zijn eigenschappen voor noodig, waarover lang niet een ieder beschikt. De meesterknecht is de schakel tusschen patroon en gezelschap; aan weerskanten wordt gerukt en heeft hij het ongeluk te veel naar den een of anderen kant over te hellen, dan is zijn post niet benijdenswaardig. De meesterknecht moet de belangen van de zaak behartigen en mag die van het personeel niet over het hoofd zien. Bovendien moet een meesterknecht-bedrijfsleider een bedaard, fatsoenlijk en algemeen ontwikkeld persoon zijn, met veelzijdige vakkennis. Helaas ontbreekt daar dikwijls veel aan, waarin dan ook de redenen zijn te zoeken, waarom in enkele gevallen het personeel dikwijls met zijn chef overhoop ligt. De

meesterknecht-bedrijfsleider moet ontzag inboezemen door zijn persoon, zijn rechtschapenheid, zijn fatsoen en ontwikkeling; wie daarover beschikt staat eigenlijk boven den gewonen meesterknecht en heet *bedrijfsleider*.

De meesterknecht-zetter en -drukker moeten goede vaklieden zijn, in algemeene ontwikkeling boven den middelmatigen werkman staan; zij moeten de gaven bezitten orde en regel te handhaven, zonder ruw te zijn; zij moeten het werk zoodanig kunnen verdeelen, dat het in het belang van de zaak is, zonder het personeel af te jakkeren. Ook dat is een kunst!

De belooning van den meesterknecht-zetter of -drukker varieert tusschen f 12,— en f 25,— per week.

Over den bedrijfsleider wensch ik nog even uit te weiden, omdat ik zulks in het belang van het vak en in dat van energieke personen acht. De jongelieden, ik zal maar zeggen uit den middenstand, zien in den regel met eenige gering-schatting neer op het aanleeren van een ambacht; zij moeten naar kantoor of reiziger of koopman worden, toch was voor hen dikwijls een beter plaatsje weggelegd bij een ambacht.

Ik wil alweer beginnen: als ik een zoon had (ik heb er gelukkig een), waarin ik een geschikten jongen voor het vak zag, dan zou ik zijn lust daartoe zooveel mogelijk aanmoedigen en trachten hem op te leiden tot bedrijfsleider. Ik zou dat, op grond van ervaringen, als volgt aanleggen.

Na de lagere school moest hij naar een Hoogere Burgerschool met 3-, nog beter met 5-jarigen cursus, vandaar naar de Vakschool te Utrecht, om de eerste beginselen van het zettens- en drukkersvak in een 3-jarigen cursus te leeren. Hij zal dan waarschijnlijk als milicien in dienst moeten, welken tijd hij ook kan benutten om privaattlessen te nemen in han-

delscorrespondentie; na zijn dienstdtijd moet hij 2 of 3 jaren in de praktijk werkzaam zijn. Hij is dan oud en verstandig genoeg om zich verder te ontwikkelen in de administratie en warenkennis en zich volledig op de hoogte te stellen van de papierbranche. Voor zoo'n jongen man van 25 of 27 jaar staat de geheele wereld open. Door zijn opvoeding en veelzijdige kennis is hij volkomen in staat een patroon of directeur te vervangen of zelf Directeur eener inrichting te worden. Aan zulke personen heeft het boekdrukkersvak behoefte; zij zullen niet alleen medewerken tot verheffing van het vak zelf, doch ze zullen ook in staat blijken te zijn den geheelen stand van degenen, die in het boekdrukkersvak werkzaam zijn, te verheffen.

De belooningen van bedrijfsleiders hier te lande varieeren van f 25,— tot f 70,— per week, in Duitschland loopen ze zelfs tot 8000 en 10000 Mark per jaar.

AANHANGSEL.

Eenige malen heb ik reeds gesproken over het leeren van het beroep in de Vakschool of aan de Ambachtsschool te 's Gravenhage. Volledigheidshalve laat ik hier onder volgen:

Inlichtingen betreffende de opname van Leerlingen aan de Vakschool voor de Typografie te Utrecht en aan de Ambachtsschool te 's Gravenhage.

UTRECHT.

„Wie als leerling wenscht te worden toegelaten, moet den leeftijd van dertien jaren bereikt hebben en hebben voldaan aan de eischen van een toelatingsexamen en aan die der geneeskundige keuring, bedoeld in Art. 27 en Art. 24 van het Kon. Besluit van 6 Dec. 1911 (Stsbl. no. 352), als bedoeld bij Art. 5 der Arbeidswet 1911 (Stsbl. no. 319).

Oud-leerlingen der gewone Openbare en Bijzondere scholen, die na deze scholen te hebben doorloopen, ze met bewijs van loffelijk ontslag verlaten hebben, kunnen zonder examen worden toegelaten.

In bijzondere gevallen kan, wat het toelatingsexamen en den leeftijd betreft, van bovenstaande bepalingen worden afgeweken, ter beoordeeling van den Directeur.

De leerlingen worden opgeleid òf A, voor zetter, òf B, voor drukker, òf C voor zetter en drukker beiden.

Het onderwijs loopt over drie leerjaren, van 1 April tot 31 Maart.

Het toelatingsexamen wordt einde Maart afgenomen.

Het schoolgeld bedraagt voor één vak, A of B, f 12,— per jaar, voor C, twee vakken, ten minste f 60,— per jaar.

Aan eenige leerlingen kan zonder betaling onderwijs worden gegeven. De lessen worden gegeven:

Op alle gewone werkdagen van 8½ tot 12 en van 1½ tot 5 uur, 's Zaterdags van 8½ tot 12 uur”.

's GRAVENHAGE.

De Ambachtsschool stelt zich ten doel den grondslag te leggen tot de vorming van bekwame Ambachtslieden.

Om als leerling te worden opgenomen moet men tusschen 12 en 16 jaar oud zijn. Verder moet worden voldaan aan een examen, waarvan de vereischten zijn;

Rekenen. De hoofdbewerkingen der rekenkunde met geheele getallen en tiendeelige breuken benevens bekendheid met het metrieke stelsel.

Vaardigheid in de toepassing daarvan op eenvoudige vraagstukken.

Taal. Nauwkeurig lezen, waarbij moet blijken, dat de Candidaat het gelezene verstaat. Duidelijk en net schrijven van 't Nederlandsch zonder te veel en te grove taalfouten.

Zij, die een bewijs van het Hoofd der laatst bezochte school kunnen overleggen van met vrucht genoten lager onderwijs, zijn van dit examen vrijgesteld.

Bij de aanmelding, waarvoor gedurende de maand Februari, op nader te vermelden dagen en uren gelegenheid bestaat aan de Ambachtsschool, moet het geboortebewijs worden overgelegd.

Het toelatingsexamen wordt één keer 's jaars, in de maand Maart afgenomen.

Onderwijs wordt gegeven in: Timmeren, Meubelmaken, Schilderen, Machine-bankwerken, Huis-smeden, Koper- en Zinkbewerking met toepassing op den aanleg van gas- en waterleiding, de beginselen van het Instrumentmaken met toepassing op het bedrijf van den Electriciën en het Letterzetten en Boek-drukken.

Het theoretisch onderwijs loopt, naar gelang van de eischen van het ambacht, over de navolgende vakken: Nederlandsche taal en rekenen, beginselen der natuur- en werktuigkunde, vormteekenen, projectielee, materialenkennis en de beginselen der stoomwerktuigkunde en electriciteit.

De schooluren zijn van 8 tot 12 en van 2 tot 6, uitgezonderd des Zaterdagnamiddags.

De leertijd duurt drie jaren en loopt van 1 April tot 31 Maart.

Zij, die tusschentijds, om welke reden dan ook, de school verlaten, hebben geen aanspraak op eenig bewijs, dat zij leerling der school zijn geweest.

Candidaten wier bedoeling het reeds bij hun toelating is, slechts gedeeltelijk den drie-jarigen Cursus te volgen, worden in den regel niet aangenomen.

Tusschentijds worden geen leerlingen aangenomen.

Overplaatsing van andere Ambachtsscholen kan tusschentijds geschieden.

Na den drie-jarigen cursus met goed gevolg te hebben doorlopen, ontvangen de leerlingen daarvan een getuigschrift.

Het schoolgeld bedraagt f 5.—, f 10.— of f 15.— per jaar naar gelang van de financiële gesteldheid der ouders. Het moet bij vooruitbetaling worden voldaan. Onvermogenen kunnen worden vrijgesteld van betaling, zij ontvangen tevens de werkkielen van schoolwege. Betalende leerlingen ontvangen slechts één werkkiel voor model.

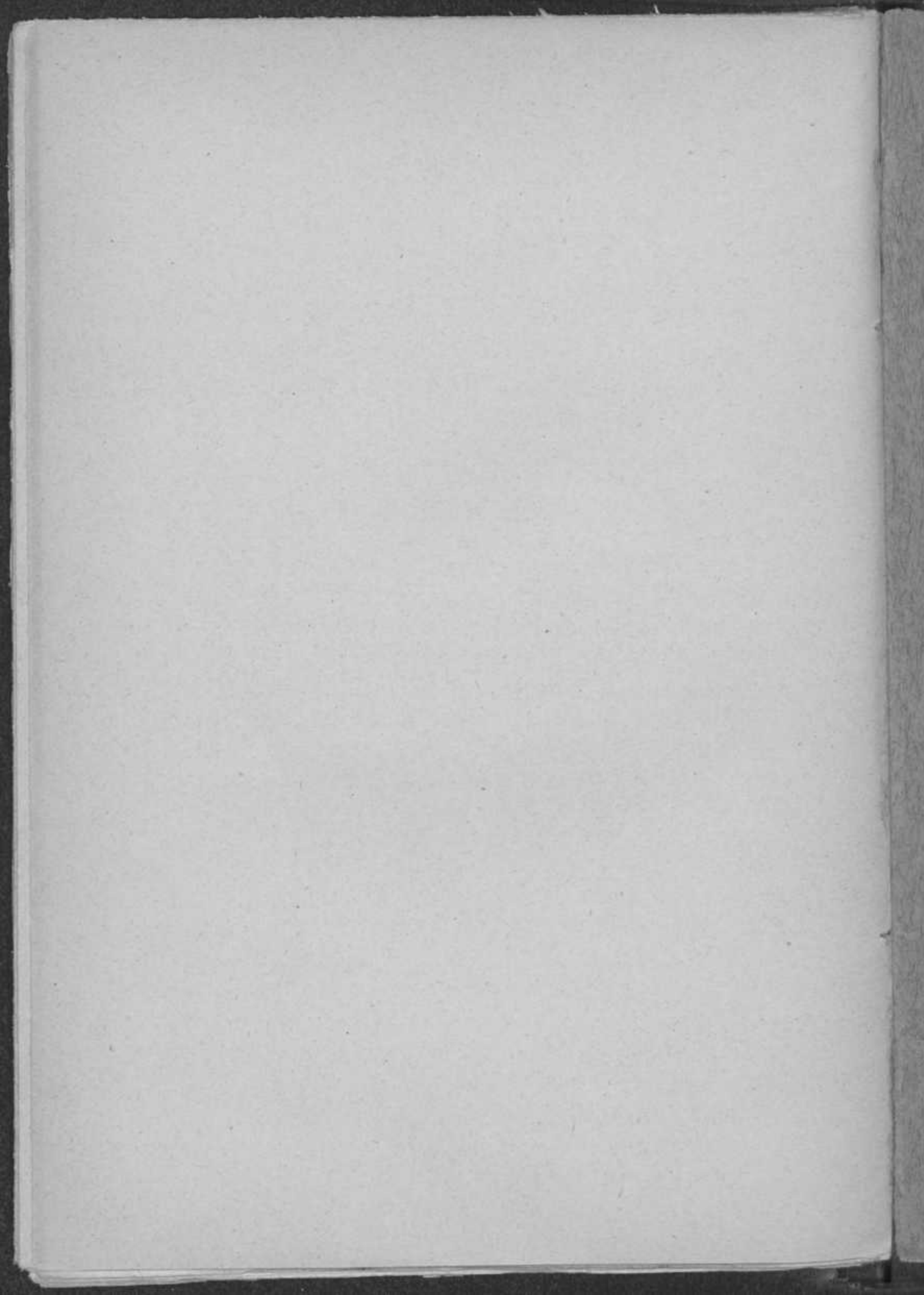
Alle gereedschappen en materialen worden den leerlingen kosteloos verstrekt.

Leerlingen uit de Provincie moeten met de eerste reisgelegenheid komen. Voor leerlingen wier woonplaats te ver verwijderd is, is een schaftlokaal in de school aanwezig.

NASCHRIFT.

Het is zeker onnoodig te zeggen, dat ik de verwachting koester met het schrijven van dit boekje iets te hebben bijgedragen tot verheffing van het boekdrukkersvak, met name door de aansporing, die er in is gegeven, om toch vooral in het vak geschikte lieden te doen opnemen. Eindelijk wenschte ik nog een woord te richten aan degenen, die mijn raadgevingen willen opvolgen.

Laat U niet afschrikken van het vak, als het eens voorkomt, dat ge minder aangenaam werk krijgt, als het eens onaangenaam riekt in de werkplaats, een enkeling eens ruw in de werkplaats is; bedenk dat zoo iets in elke werkplaats voorkomt. Laat U nimmer verleiden tot ruw- of onverschilligheid; neem steeds de grootste zindelijkheid in acht en doe in Uw vrijen tijd aan sport en ontwikkeling van Uw smaak, dan zult ge het eindelijk volkomen met mij eens zijn, dat het boekdrukkersvak een prachtvak is.

Morks'

Beroepsbibliotheek

onder hoofdredactie van Dr. A. S. VAN OVEN

waarin een deeltje aan elk beroep is gewijd, geschreven door menschen, die geheel op de hoogte zijn van hun taak; waarin van elk beroep alles besproken wordt, wat onze jongens behooren te weten, voordat zij een keuze doen, die voor hun leven beslissend is:

Exameneischen, Promoties, Salarissen,
Dagelijksche werkkring,
Pensioenen, Het voor en tegen.

No. 1. POSTERIJEN EN TELEGRAFIE, door J. C. BONDAM, Hoofdcammies der Posterijen.

No. 2. OFFICIER BIJ DE NEDERLANDSCHE LANDMACHT, door Mr. J. EYSTEN, Kapitein der Artillerie.

No. 3. ADMINISTRATIE DER DIR. BELASTINGEN, INVOERRECHTEN EN ACCIJNZEN, door E. G. V. D. BOVENKAMP, Ontvanger Directe Belastingen en ADMINISTRATIE DER REGISTRATIE EN DOMEINEN, door N. N., Inspecteur der Registratie en Domeinen.

No. 4. DE ONDERWIJZER, door T. J. STERRINGA, Hoofd eener School te Utrecht.

No. 5. DE STOOMVAARTMAATSCHAPPIJ „NEDERLAND” EN DE KONINKLIJKE PAKETVAARTMAATSCHAPPIJ, door D. HUBERT, Oud-Gezagvoerder en

DE GOUVERNEMENTS-MARINE IN NEDERLANDSCH-OOST-INDIË, door J. MOLENAAR, 1ste Stuurman bij genoemden dienst.

No. 6. DE ADVOCaat, door Mr. W. DICKE, Advocaat te Dordrecht.

No. 7. HET BEROEP VAN ARTS, door Dr. H. PINKHOF te Amsterdam.

No. 8. OFFICIER-MACHINIST, door M. GRIEK, Gepens. Officier-Mach. 1e kl.

No. 9. DE LEERAAR, door Dr. A. S. VAN OVEN, Oud-Directeur der Hoo-gere Burgerschool te Dordrecht.

No. 11. DE BIBLIOTHECARESSE EENER OPENBARE LEESZAAL, door Mejuffrouw N. SNOUCK HURGRONJE en DE ARCHIVARIS, door A. J. SERVAAS VAN ROOYEN.

No. 12. DE OPZICHTER VAN DEN RIJKSWATERSTAAT, door B. J. KERKHOF, Opzichter van den Rijkswaterstaat.

Prijs per deeltje 50 cent.

Bij inteekening van 25 deeltjes à 40 cent.

Middelbare School voor Handel en Administratie

LAAN VAN MEERDERVOORT 104 — 'S-GRAVENHAGE.

Afd. A. Middelbare Handelsschool met Hoogere Burgerschool 3 j. c.

De 1e en 2e klasse der H. B. S. 5 j. c. vallen samen met die van de aan de Handelsschool verbonden H. B. S. 3 j. c.

De keuze tusschen Eindexamen H. B. S. 5 j. c. en Eindexamen Handelsschool behoeft eerst gedaan na afloop van het tweede leerjaar.

Afd. B. Hoogere Burgerschool 5 j. c.

Programma en Prospectus op aanvraag verkrijgbaar.

De Directeur,
F. TIJMSTRA.

Middelbare Technische School „AMSTERDAM”

tevens Kweekschool voor Machinisten.

Opleiding voor

WERKTUIGKUNDIGEN,
ELECTROTECHNICI, —
SUIKERTECHNICI en
LABORANTEN en —

Opleiding voor

SCHEEPSMACHINISTEN.

Plantage Muidergracht 14

== AMSTERDAM. ==

Mooie jongensboeken zijn:

HET DRIEVOUDIG VERBOND

door Jac. v. d. Klei.

Ing. f 1.10.

Geb. f 1.50.

ONDER BEREN EN BOEVEN

door J. Hendrik van Balen.

Ing. f 1.10.

Geb. f 1.50.

Avery. OP EN TOP 'N JONGEN

met 8 platen.

3e duizendtal.

Ing. f 1.40.

Geb. f 1.90.

Alle met platen
